

Archeologische schatkamer bij de Streekweg

WOUTER ROESSINGH *

Halverwege de jaren zestig van de vorige eeuw begonnen archeologen met een grootschalig nederzettingsonderzoek ten zuiden van de Streekweg in Hoogkarspel. Op enkele percelen werd de bovengrond verwijderd en in de gegraven werkputten kwamen duizenden sporen en vondsten uit de bronstijd (ca. 1500-800 voor Chr.) aan het licht. In 1979 werd een laatste perceel onderzocht en toen was het lange tijd stil.

Totdat archeologen in november 2014 pal naast de oude werkputten nieuwe ontdekkingen deden. In dit artikel wordt een kort overzicht gepresenteerd van al dit archeologisch onderzoek, 'Hoogkarspel-Tolhuis' geheten. Een uitgebreide publicatie van de opgravingsresultaten wordt eind 2015 verwacht.

Opgravingen in Hoogkarspel ten zuiden van de Streekweg. Dit project was mogelijk door de aanleg van de 'doorsteek' voor de Westfrisiaweg, de N23.

(foto ADC ArcheoProjecten)

Tot halverwege de jaren zestig was het bronstijdonderzoek in West-Friesland uitsluitend gericht op grafheuvels. Resten van nederzettingen van de Westfriesse bronstijdboeren waren nog nooit systematisch onderzocht. De archeologen Bakker en Brandt schrijven hierover in de 33^e bundel van West-Frieslands Oud en Nieuw het volgende: '(...) blijkt dat er een dringende behoefte bestond aan een onderzoek van een nederzettingcomplex in oostelijk West-Friesland – bij voorkeur met veel mobilia in stratigrafisch verband!'¹

1 Bakker & Brandt, 1966, pag. 178.

Luchtfoto van het onderzoek Hoogkarspel-Tolhuis uit de jaren zestig van de vorige eeuw. (foto IPP)

‘Kaart van Ente’

In het kader van de ruilverkavelingen werd door bodemkundige P.J. Ente een uitgebreid booronderzoek in tuinbouwgebied De Streek uitgevoerd.² Een van de doelen van dit onderzoek was het in kaart brengen van de verschillende grondsoorten in het gebied. Dit resulteerde in de zogenaamde ‘Kaart van Ente’, een prachtige kaart van oostelijk West-Friesland met daarop alle grondsoorten nauwkeurig weergegeven.

Tijdens dit onderzoek werden ook ‘oude woongronden’, grafheuvels en scherven aardewerk vastgelegd. Voor het eerst was nu een kaart beschikbaar met daarop sporen en vondsten van nederzettingsterreinen uit de bronstijd. De archeologen maakten dankbaar gebruik van deze gegevens en stonden klaar om de nederzettingen te onderzoeken.

Kort na de publicatie van Ente deed de heer Schipper uit Zwaag in 1964 melding van aardewerk en hoogteverschillen op een perceel ten zuiden van de Streekweg. De archeologen van het Albert Egges Van Giffen Instituut voor Prae- en Protohistorie (IPP) van de Universiteit van Amsterdam namen poolshoogte en begonnen vervolgens met het archeologisch onderzoek.

Verloop van het archeologisch onderzoek en publicaties

In de jaren 1964-’65 werden enkele kleine werkputten opgegraven (vindplaats A, B, C en E, zie kaart 1). In 1965 vond op vindplaats D een uitgebreider onderzoek plaats. Een verslag hiervan is terug te lezen in de 33^e bundel van West-Frislands Oud en Nieuw. In de zomer van 1966 begonnen de archeologen met het grootste on-

² Ente, 1963. P.J. Ente publiceerde ook in 1963 het artikel ‘Sporen van oude sloten in oostelijk West-friesland’, in: West-Frislands Oud en Nieuw, jaarboek Westfries Genootschap, dl. 30, 1963, pag. 230-233.

derzoek, op vindplaats F. Daar werd vrijwel aaneengesloten gegraven tot in het voorjaar van 1969.

Een overzicht van de resultaten van de eerste twee campagnes werden in twee bundels van West-Frijslands Oud en Nieuw gepubliceerd, nummer 34 en 35.³ Van de resultaten van het onderzoek in 1968-69 en in 1979 is niks gepubliceerd.

In het kader van de verbreding en omlegging van de N23 (Westfrijsiaweg) zijn vanaf november 2014 enkele grootschalige archeologische onderzoeken gestart, vooral rond Hoogkarspel. Het tracé is vlak langs en door de oude opgravingsputten ten zuiden van de Streekweg gepland. Voor archeologen een goede gelegenheid om voorafgaand aan de bouwwerkzaamheden ter plaatse onderzoek te verrichten. In november en december 2014 zijn twee grote terreinen tussen de Streekweg en de Westerwijzend opgegraven.

Kaart 1. Ten zuiden van de Streekweg in Hoogkarspel zijn in de loop van de jaren vele opgravingen uitgevoerd. (kaart auteur)

Onderzoeksproject ‘Farmers of the Coast’

Eind 2011 is aan de Universiteit Leiden het onderzoeksproject ‘Farmers of the Coast’ gestart, waarin vier onderzoekers diverse aspecten van de Westfriese bronstijd onderzoeken. Een van de onderzoeken richt zich op de nederzettingsterreinen en daarvoor wordt een groot aantal oude opgravingen uitgewerkt en gepubliceerd. Zo ook de opgravingen ten zuiden van de Streekweg. Nadat de oorspronkelijke opgravingsdocumentatie was verzameld, is gestart met het digitaliseren van de vijftig jaar oude veldtekeningen. Voor het eerst zijn nu complete overzichten beschikbaar van de bronstijdsproen die toen zijn opgetekend.

Onderzoeksresultaten; erven, akkers en begraving

Tijdens de oude opgravingen is ongeveer 2,3 hectare onderzocht, door de nieuwe opgravingen is daar nog eens bijna 1,5 hectare aan toegevoegd. Wat hebben al deze onderzoeken opgeleverd? Op het overzicht van de opgravingen (kaart 2) zijn alle bronstijdsproen weergegeven.

³ Bakker & Metz, 1967, pag. 202-228 (onderzoek 1966) ; Bakker et al., 1968, pag. 192-199 (onderzoek 1967).

De meeste bronstijdsproen bestaan uit nederzettingen uit de midden-bronstijd, sporen van greppels domineren het overzicht. De greppels zijn gegraven rond boerderijen en vormen vaak de begrenzing van de boerenerven. Op dertien plekken zijn boerderijen aangetroffen die in lengte variëren van tien tot wel 25 meter. Sommige plekken zijn vele generaties als erf in gebruik geweest.

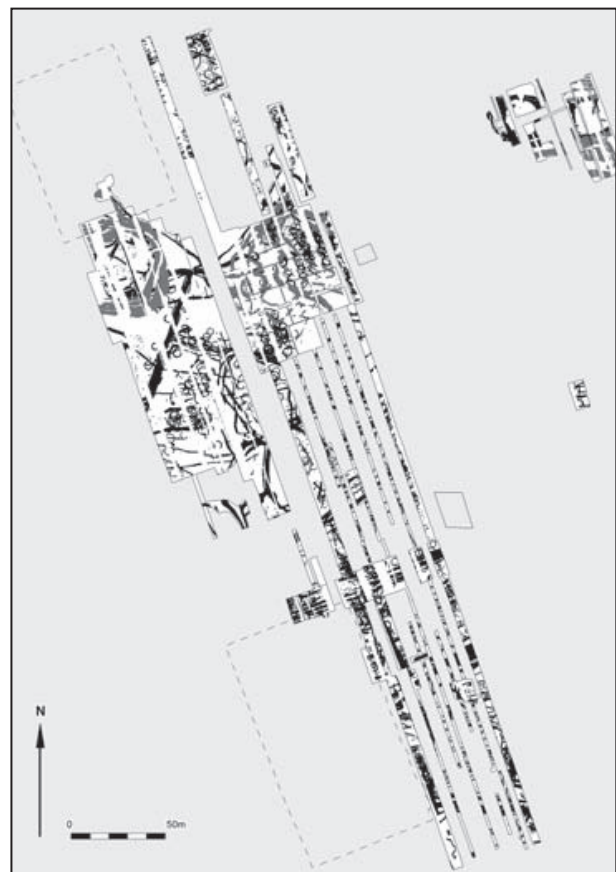
Een nieuwe boerderij werd vaak vlak naast de plek gebouwd waar de oude boerderij stond, soms op vrijwel dezelfde plek. Op de erven zijn honderden kleine ronde structuren gevonden, smalle greppeltjes die in een cirkel van ongeveer vier meter zijn gegraven. Het zijn typische Westfriese bronstijdstructuren en hebben waarschijnlijk met de opslag van de oogst te maken.

Verspreid over het opgegraven terrein zijn sporen van bronstijdakkers gevonden. Op plekken waar de ploeg diep in de ondergrond sneed, zijn smalle ploegkrassen bewaard gebleven. De ploegkrassen zijn zowel óver als ónder de nederzettingssporen waargenomen. Dit betekent dat oude erven later in gebruik zijn genomen als akker en dat op oude akkers boerderijen zijn gebouwd.

Uniek

Deze bewoningsdynamiek (veranderingen in bewoning) zien we op veel Westfriese bronstijd nederzettingsterreinen terug. Vooralsnog zijn dit de enige opgravingen waar deze opeenvolging ook kon worden vastgesteld in het bodemprofiel. Een unieke situatie en zeer waardevol; hierdoor kan de tijdsdiepte en de aard van de verschillende activiteiten gedurende de bronstijd goed worden onderzocht. Tijdens het recent uitgevoerde onderzoek pal naast de oude opgravingen, was het dan ook spannend of we deze unieke en complexe chronologie weer zouden aantreffen. Helaas bleek het perceel waarop het onderzoek zich concentreerde, tot grote diepte te zijn geploegd en was van de stratigrafisch gescheiden bodemlagen (verschillende akkers en bodems) niks meer bewaard gebleven.

De bronstijdsproen waren door landbewerking ook aangetast of vernietigd, maar gelukkig konden er toch nog een aanzienlijke hoeveelheid bronstijdsproen worden opgetekend.

Kaart 2. Overzicht van alle bronstijdsproen die tijdens de opgravingen aan het licht zijn gekomen. In zwart sporen uit de midden-bronstijd (ca. 1500-1100 voor Christus). In grijs greppelsystemen uit de late bronstijd (ca. 1100-800 voor Christus). (kaart auteur)

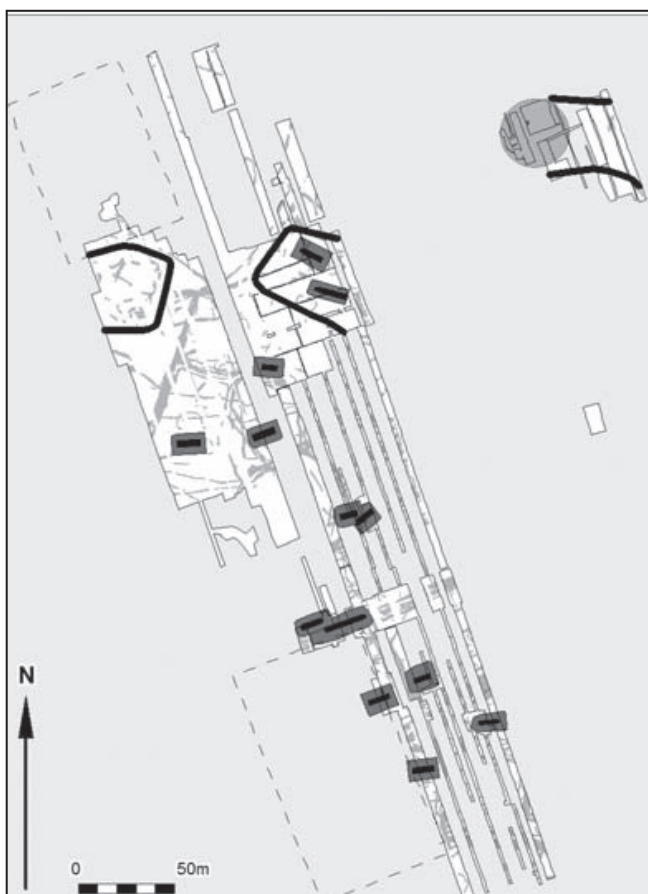
Er zijn enkele boerderijen, tientallen ronde structuren en vele greppels aangetroffen. Een aantal bronstijdgreppels die vijftig jaar geleden zijn gevonden, zijn in de nieuwe opgravingsputten weer aangetroffen. Tijdens de oude opgravingen werden in het oosten van het plangebied - op vindplaats D - door de onderzoekers ook nog twee grafheuvels opgetekend.⁴ Een van de heuvels had een diameter van wel 21 meter. De heuvels dateren vermoedelijk uit de midden-bronstijd (ca. 1500-1100 voor Chr.). Onder de heuvel werd een graf gevonden met daarin een volwassen vrouw en kind. Daarnaast werden enkele vondstrijke greppels uit de late bronstijd (ca. 1000-800 voor Chr.) ontdekt. In het westen van het plangebied werden geen grafheuvels gevonden, maar wel enkele greppels uit de late bronstijd.

De mysterieuze late bronstijd

Het is niet eenvoudig om de exacte aard van de greppelsystemen uit de late bronstijd te duiden.

Het zijn waarschijnlijk begrenzingen van woonplaatsen, de greppels omgeven vaak een terrein van 40 x 40 meter en in de greppels wordt doorgaans een grote hoeveelheid nederzettingsafval gevonden.

Sporen van de boerderijen uit deze periode ontbreken echter tot op heden. De greppels worden wel eens 'terpsloten' genoemd, omdat ze mogelijk terpjes hebben omgeven. Bij enkele opgravingen zijn ook daadwerkelijk antropogene verhogingen (opgehoogde gronden) waargenomen, maar aanvullend onderzoek is wenselijk. De 'terp-theorie' kan in ieder geval een verklaring zijn voor het ontbreken van sporen van boerderijen. Deze verhogingen (met sporen van de boerderijen) kunnen in latere tijd zijn verdwenen door landbewerking.

Kaart 3. Vereenvoudigd overzicht van de bronstijdsporen. De grijze rasters zijn boerderijen en de lichtgrijze sporen zijn greppels uit de midden-bronstijd. Greppelsystemen uit de late bronstijd zijn schematisch weergegeven met een dikke zwarte lijn. In het noordoosten bevindt zich een van de grafheuvels (grijs raster). (kaart auteur)

⁴ Bakker & Brandt, 1966, pag. 188-192.

Erg nat

Duidelijk is wel dat het tegen het einde van de late bronstijd (rond 800 voor Chr.) erg nat werd in Westfriesland. We zien dat de bewoning in deze periode vooral geconcentreerd is op de zandige afzettingen, dit zijn toen waarschijnlijk ook de iets hogere delen van Westfriesland geweest.

De late bronstijdsproten vormen een laatste aanwijzing voor prehistorische bewoning in het gebied. Alleen rond Medemblik en Opperdoes zijn nog enkele terreinen uit de ijzertijd bekend, maar elders lijkt het gebied onbewoonbaar.

Amsterdam, januari 2015

* De auteur is promovendus aan de Universiteit Leiden binnen het onderzoeksproject 'Farmers of the Coast' (www.bronstijdwestfriesland.nl en www.westfrisia.com). Hij werkt bij het opgravingsbedrijf ADC ArcheoProjecten en is als projectleider betrokken bij de opgravingen van de Westfrisiaweg.

Literatuur

Bakker, J.A., & R.W. Brandt, Opgravingen te Hoogkarspel III: Grafheuvels en een terp uit de Late Bronstijd ten ZW van het Medemblikker Tolhuis, in: *West-Frieslands Oud en Nieuw*, jaarboek Westfries Genootschap, dl. 33, 1966, pag. 176-224.

Bakker, J.A., & W.H. Metz, Opgravingen te Hoogkarspel IV: Het onderzoek in 1966 van vindplaats F ten ZW van het Medemblikker Tolhuis (voorlopige mededeling), in: *West-Frieslands Oud en Nieuw*, jaarboek Westfries Genootschap, dl. 34, 1967, pag. 202-228.

Bakker, J.A., Ph.J. Woltering & W.J. Manssen, Opgravingen te Hoogkarspel (V). Het onderzoek van vindplaats F in 1967 (voorlopige mededeling), in: *West-Frieslands Oud en Nieuw*, jaarboek Westfries Genootschap, dl. 35, 1968, pag. 192-199.

Ente, P.J., Een bodemkartering van het tuinbouwcentrum "De Streek". (Verslagen van Landbouwkundige Onderzoekingen, 68.16), 1963, Wageningen.

De kraan en onderzoekers hebben het meeste veldwerk in Hoogkarspel uitgevoerd. Op de achtergrond de Streekweg. (foto ADC ArcheoProjecten)